

חירות המעוף

יואל נץ

שירו של בוריס פסטרנק ותרגומיו לעברית

בלשון העברית היטיב לנתח את השיר לעומקו פרופ' רויאל נץ במסות "על הקריאה באלתרמן (כלומר בפסטרנק)" בגיליון "הו" מס' 1, ינואר 2005, ובספרו המשותף עם ד"ר מאיה ערד **מקום הטעם**; דברים ראויים מאוד רשמה ד"ר רות קרא-איבנוב-קניאל במדור הספרים של ynet מן ה-22.11.2011. ואף הוסיפה שם שיר פרי עטה שחיברה בהשראתו; מירי ליטווק כתבה דברים של טעם על השיר בספר תרגומיה: **מבחר משירתו של בוריס פסטרנק**.

על אלה נוסף כאן שתי ציטטות מפי משוררים דגולים בני זמנו של פסטרנק:

"...באשר לאוצרות שניתנים להוכחה בשירתו של פסטרנק (חרוזים, משקל וכד') ידברו בזמנם האחרים, ונראה, כי ברגישות לא פחותה מזו שלי על האוצרות שאינם ניתנים להוכחה.

זהו עניין למי שמומחיותם היא שירה. ואילו המומחיות שלי היא החיים. "אחותי החיים!" תנועתי הראשונה שיכלה ועמדה בסבל של כולם: מן המכה הראשונה ועד לאחרונה - הידיים פעורות לרווחה; עד כי כל המפרקים יתפצחו. נקלעתי מתחתיה, כמו אל מתחת למבול. המבול: הרקיע על ראשי כולו כמטוטלת: מבול ישו, מבול באלכסון, ברוח פרצים, ההתנצחות שבין קרני אור וגשם - זה לא נוגע לך" מאחר

"ההיסטוריה אינה אלא היקום השני שהקימה האנושות כמענה לתופעת המוות באמצעות הזמן והזיכרון" (מתוך דוקטור ז'יוואגו).

הרבה סופרים, משוררים, מבקרים וחוקרים בלשון הרוסית ניתחו את שירו המוקדם של בוריס פסטרנק "אחותי - החיים" לעומק ולרוחבו, תיארו את הרקע לחיבורו, נימקו, הסבירו את סגנונו התזזיתי, ויש שעד עצם היום הזה אינם חדלים מכל אלה.

בוריס פסטרנק

אחותי - החיים

מרוסית: עמינדב דיקמן

מרוסית: רונן סוניס

מרוסית: יואל נץ

אחותי - החיים, והיום, מתנחשלת, כמטר אביבי על כלם גאתה, אך עונדי המונקלים - טינה מזלזלת, נושכיים בנימוס, כמו נחש בחטה.

לבוגרים - יש סבות לכל זה ויש פשר, אין ספק, שרק צחוק הן כל אלה שלך, - שפסער - לילך הם עינים ודשא, והאפק - ריחו פרקפה הלחה.

שבמאי, ברשימת מועדי הרפכת, במסעף "קני הסוף" עוד בדרך תביט, אף מכל התנ"ך תדמנה נשגבת, גם לו תקרא מן הסוף לראשית.

וכשרק על עדת כפריות, הנצמדת צפופה ברציף, השקיעה מאירה - אשמע, שלא כאן מזמן לי לרדת, והשמש שוקעת, עמי מצרה.

ונתו בשלישית, צלצולון צף לו הלאה, כלו התנצלתי: זה לא כאן. מצטער ומבעד לתריס - חרפת שחור הלילה, ומישור - ממדרך עד כוכב מסתער.

קריץ-קרוץ, אך אי-שם, כחזון המדוח אהובה והשאר - במתוקת השנות, בעוד לבבי ברציפים חג פרוע וזורה במרחב דלתיות של קרונות.

אחותי - החיים בגאות מתנחשלת כגשם-אביב על כלנו עטים, אבל אנשים בשעון ושרשרת נושכים בנימוס כנחש בין חטים.

להם, לגדולים נמוקים מלוא החפץ ודאי ונדאי ששלה מגחך שריח רכפה הוא ריחו של האפק ועין ודשא - גונם הוא לילך.

שלוח זמנים, בתחלת מאי החדש בדרך קמישין, בקרון הנוסעים, טמיר ונורא הוא מספר הקדש, מזדון הסופות שהשחיר את כסאי.

שאך מתנפלים הבלמים בקול נהם עלי כפריים ביינם הנדה, תוהים ממזון אם ארד פה הפעם, ושמש שוקעת ראשה מנידה.

ברטט אדה מפליגים צלצולים שלישי מתנצל: זה לא כאן, חביבי מעבר לתריס נחרכים שמי הליל מסף אל כוכב מועדים מרחבים.

גצים, נצנצים - אך נמים כבר בשקט, גם את ישנה - אשליה ערבה - לבי מפזר, בטיסה משתקשקת, דלתות של קרון במרחב ערבה.

אחותי - החיים לא פוסקים מלשפץ כמו גשם אביב טפותיו מידה, אבל אסטניסים מביטים מגבוה, בחן מכישים כשפיפון השדה.

להם, לבכירים נמוקים מלוא חפנים; אתה - בלא ספק - נמוקך מגחך: שגון הלילך לדשאים, לעינים, וריח רכפה מן האפק נסרחה.

שעת תעין בלוחות הרפכת של מאי, סעיף קמישין, בתא הקרון, מפל כתב קדוש הם מעל ומעבר גם מן המושב שאבק משחירו.

שאך הבלם יתנבח, יטריף כך בני כפר על מזון עם שיכר שכוח אל, בוהים ותוהים אם ארד לרציף כאן; השמש לי נד באזור האוזל.

צלצול מתנצל בשלישית, מתאין: אך סליחה - לא, לא כאן - מצטער, מה חבל, בחם הלילי היללון מתנועע, קורסת אל מול הכוכב ערבה.

קריצה ועפעופ, אך נמים אי במתק; נמנום אהובה רחוש תעתועיו, שעה, שלכי בשכשוד מרטט את דלתות הקרונות בשקשוק למרחב.

ראו גם תרגומה של מירי ליטווק וכן המקור ברוסית - עמ' 5

בוריס פסטרנק

כמובן, כדי למנוע מן המבקרים את הזכות לדון, לנתח ולבקר לשבט או לחסד את איכויותיו של התרגום, בה במידה, בה מותר לנהוג כך כלפי כל יצירה ספרותית, ובלבד שכוונותיו של המבקר הן טהורות וגישתו היא מקצועית ואתית.

*

היטיב עמי גורלי, על שאחרי צאתי לגמלאות עמד בי הכוח לתרגם ללשון העברית את פאר יצירתו של אלכסנדר פושקין, וכבר ראו אור תרגומי ליבגני אונייגין, רוסלן ולודמילה ופולטבה, שכלולות בו הפואמות 'פולטבה', 'פרש הנחושת', 'השכוי הקוקוזי' ו'גבריאלידה'. וכמעין המשך לסדרה ראה זה עתה אור כרך חדש, אשר כולל בתוכו תרגומים שלי של משוררים, החל בקלסיקונים וכלה במשוררים רוסים בני זמננו (בהוצאת גוונים).

אני אסיר תודה לרבים וטובים אשר גמרו את ההלל על התרגומים הללו, שלעומתם, רק רונן סוניס לבדו בחר ב'רוסלן ולודמילה' וכתב עליו ביקורת קטלנית בעיתון 'הארץ' - לבד מדברי ביקורת מוצדקים בהחלט בעניין תרגום שגוי של קטע בן שורות אחדות (מתוך ספר בן כ-128 עמודים), ובעניין שלוש מילים שליקט מרחבי הפואמה שחסרות הן את ה"א היידוע, ושעוד הוסיף עליהם כהנה וכהנה טענות מזוהרות ושנויות במחלוקת, הוא לא מצא בתרגום שלי מתום.

(ביקורת זו שימשה כטריגר לחיבורו של השיר 'המדריך', אשר פורסם בגיליון 'מאזנים' מס' 6, דצמבר 2014:

בכּכר מְרֻכְזֵת מְתַנְשֵׂאת לְגִבְהֵים קִתְרֻלָּהּ, מְזַרְקָה צְבֻעוֹנִית וּפְסֻלּוֹ שֶׁל פֶּרֶשׁ עַל רֶמֶד. בָּם נוֹשֶׁקֶת גְּנָה צְבוּרִית בְּרוּכַת צֵל; וּקְצֵת הַלְּאָה / בְּרוֹזִים בְּאֵגֶם וְאַרְנַבַּת חוֹלְפֵת בְּסִבְד. תִּירֵנוּ, אֲבָל, לֹא רוֹאִים מִכָּל אֵלֶּה כְּזִית! / הַמְדְרִיד מְשִׁיט בְּרַחֲבוֹת צְדָדִים וּמְסִבִּיר: "אֵינְךָ תִּכְן וְאֵינְךָ גַם עֲנִין לְכַתֵּת בְּאֵן רְגֵלִים, וְאֶפְשֶׁר בְּקִלּוֹת לִוְתֵר וּלְדַלֵּג עַל הָעִיר" // מִיֵּן מְדְרִיד מְשֻׁנָּה שֶׁחָבֵל לְהַכְבִּיר עָלָיו מִלֵּל, וּמוֹטֵב כִּי תִרְחַק מִמְדְרִיד שְׂכֻזָּה כְּמוֹ מֵאֵשׁ. ... אֵךְ מִזֵּל הוּא שְׂאִין מְדְרִיכִים שְׂכָאֵלָה בְּחֻלָּה... / מְבַקְרֵי יְצִירוֹת שֶׁל סִפְרוֹת מְסוּגוּ - יֵשׁ וַיֵּשׁ...

שָׁמַע סְפוּר עַל מְדְרִיד שֶׁל קְבוּצוֹת תִּירֵים, מוֹרָה דְרָה, מְסִיר בְּאֶחָת הָעִירִים בְּרֵאשׁ צֵאן מְרַעֲיָתוֹ; וְהָעִיר - בְּעָרִים אַחֲרוֹת, וְעַם זֹאת קְצֵת אַחֲרָת, אֵךְ בְּפִי הַמְדְרִיד - עֲלוּבָה הִיא, וְאֵינְךָ בְּהַ מְתֵם. יוֹאֵל נָץ עוֹסֵק בְּשָׁנִים אַחֲרוֹנוֹת בְּמַפְעַל תְּרַגּוּמוֹ שֶׁל פּוֹשְׁקִין מְרוֹסִית לְעִבְרִית.

שאתה כאן - גדל! מכול של אור. פסטרנק - משורר גדול. הוא כעת הגדול מכולם: רובם מן המצויים היו, אחדים ישנם, הוא לבדו יהיה... (מרינה צוטייבה, מכול של אור 1922);

"...ספרו של פסטרנק 'אחותי החיים' דומה בעיני כקובץ של תרגילי נשימה מופלאים: בכל פעם מוצב הקול באורח שונה, בכל פעם מווסת מנגנון הנשימה האדיר באורח שונה..." (אוסטין מנדלשטאם, על השירה, כרך מס' 2 עמ' 556); ומדבריו של המשורר עצמו:

"...בשנות ה-17 וה-18 ביקשתי לקרב את עדויותי קרוב ככל האפשר אל מידת האלתור, ולא זה העניין, שאת השירים 'אחותי החיים' ו'הנושאים והגרסאות' השתדלתי לכתוב תוך מהלך כתיבה אחד רצוף ומחיקות מועטות ככל האפשר, אלא זה שביקשתי להשתיתם על יסודות חיוביים יותר. אם הקודם-לכן והלאחר-מכן היה הופך לשיר, מה שהיה נראה לי בהיר, או עמוק, או חם, או חזק, הרי שבשנים האמורות (17, 18) רשמתי רק את מה שפרץ כביכול מתוכי ברצף דיבורי, תוך ביטוי של ניב בלתי רצוני, שאינו בר פיצול, שהוא בלתי צפוי - כזה, שאין עוררין עליו. עקרון הניפוי (שהיה קמצני עד מאוד) לא התבסס על עיבודן ושיפורן של הטיוטות, אלא דווקא על הכוח, בו משהו מתוך זה היה נשפך לאלתור, והיה מונח תוך כדי ריצה בעודו רענן וטבעי, וכבאורח מזל אקראי..." (מכתב אל ס. צ'יקוביני, 6 באוקטובר 1957).

אבל פסטרנק עצמו התייחס אל אשר כתב עד לשנת 1940, ו'אחותי החיים' ככלל זה כך: "שמיעתי היתה מקולקלת על ידי שינויות שבירתו של כל המקובל והרגיל אשר היו אז מושלים בכיפה. כל שנאמר באורח נורמלי היה ניתז ממני" (מתוך המאמר "בני אדם ונקודות ההשקפה" שבספרו: **הבנתי את יעד החיים** (1956-1957)).

*

רשימה זו איננה מתיימרת להוסיף על כל אשר נאמר כבר ביחס לשיר זה של פסטרנק, היא מבקשת רק להציב כאן זה לצד זה שלושה מתרגומיו ללשון העברית.

ברוח שוביניסטית משהו נמשלה מלאכת התרגום לאשה: או שהיא יפה או שהיא נאמנה. שהרי מן הנמנע הוא תרגום אידיאלי של שיר שיהא נאמן לחלוטין לשפה שבה נכתב!... קורא עברי, מי שאין הלשון הרוסית זרה לו, יכול להצביע בכל אחד משלושת התרגומים -

- ♦ על אי-דיוקים צורניים, כמו סטייה פה ושם ממספר ההברות הקבוע בהקפדה רבה בכל שורה לסירוגין;
- ♦ על ההתעלמות מן האופי האסוננטי של החריזה, בה נוקט המשורר;
- ♦ על פנייה במין נקבה ל"אחותי החיים", בשעה שהנשוא הוא "החיים" (ברוסית גם "אחות" וגם "חיים" הם במין נקבה יחיד, ומכאן נובעת הטעות שבתרגום).

♦ על כי "люди в брелокax" שבמקור הרוסי היו בתרגום מס' 1 ל"עונדי המונקליה", בתרגום מס' 2 "אנשים בשעון ושרשרת" ובתרגום מס' 3 הם בכלל "איסטניסים";

♦ על ש"старшие" הם בתרגום מס' 1 "בוגרים, במס' 2 - "גדולים" ובמס' 3 - "בכירים";

♦ על שבבית השלישי "תורם" מתרגם מס' 1 מפרי רוחו את השורה האחרונה על חשבון השורה המקורית, מתרגם מס' 2 מכנה בשם "כיסא" מושב בקרון רכבת ומתרגם מס' 3 מחסיר מן השורה את עניין "הסופה" אשר מופיעה במקור הרוסי.

אפשר להוסיף ולהצביע עוד כהנה וכהנה על אי-דיוקים, ליקויים וסטיות מן המקור בתרגומים אלה, אבל חייבים עם זאת להשלים בלית ברירה, שאין מנוס מהם בכל תרגום שהוא משפה לשפה, ורק אפשר להתנחם משהו, שאפילו על פני השמש יש כתמים... אלא שאין בכך,